

УДК 378.046.16(477+4/9)

<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2021.28.250340>

СВІТЛАНА ДАНИЛІВ

ORCID: 0000-0001-5307-2188

ОКСАНА КРИВОВ'ЯЗ

ORCID: 0000-0003-3738-3714

ЛАРИСА НЕЧИТАЙЛО

ORCID: 0000-0002-7330-3411

ОЛЕКСАНДРА БУЧКО

ORCID: 0000-0002-7859-6364

Івано-Франківський національний медичний університет

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПИ

У роботі зосереджено увагу на пріоритетах європейської вищої освіти, які спрямовані на покращення організаційної структури та якості науково-професійної підготовки: інтернаціоналізація та транснаціоналізація освітніх процесів, забезпечення якості вищої освіти, актуалізація та підвищення рівня докторантури. Навчання, розвиток культури академічної автономії та творчості вищих навчальних закладів як запоруки сталого саморозвитку, орієнтації на гармонійне поєднання наукової, ділової та практичної підготовки.

Розглянуто основні тенденції досвіду європейських країн, щодо механізму сприяння діяльності вищих навчальних закладів та формування системи освіти в Україні.

***Ключові слова:** вища освіта, вищий навчальний заклад, європейська вища школа, тенденції розвитку, міжнародний досвід, Болонський процес, стратегічні реформи.*

Вступ. Розвиток вищої освіти та професійної підготовки на сучасному етапі розглядається через призму новітніх світових тенденцій, що супроводжується переглядом освітніх стратегічних пріоритетів і ціннісних концепцій, методологічних і методичних основ, конкретизацією функцій.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття характеризується появою нових підходів до розвитку ідей вищої освіти, завдяки яким можливе вирішення сучасних освітніх проблем. Серед них є ідеї різноманітності моделей навчальних закладів, пріоритет професійної підготовки, розвиток професійної майстерності, міжнародне та соціальне партнерство у сфері вищої освіти.

Актуальними тенденціями розвитку вищої освіти та професійної підготовки на початку ХХІ століття є: посилення діяльності навчальних закладів на міжнародному рівні; визнання знань та інформації як основи соціальної інтеграції та їх взаємодії – як основи глобальної конкурентоспроможності; реалізація глобальних, соціальних та економічних цілей міжнародними організаціями, урядами та парламентами, діловими колами, громадянським суспільством; побудова діалогу, партнерських відносин як демократичних інструментів формування справедливого світового порядку; інвестиції в розвиток вищої освіти з метою забезпечення ефективності підготовки майбутніх спеціалістів (Halonen, 2004).

Міжнародні організації визначили низку стратегічних напрямків розвитку вищої та професійної освіти на період до 2020 року. Основні зусилля спрямовані на завершення розпочатих реформ; розвиток академічної свободи, автономії та відповідальності вищих навчальних закладів як принципів європейського простору вищої освіти; сприяння створенню освітнього середовища, орієнтованого на студента; нарощування зусиль у контексті соціального виміру для забезпечення рівних можливостей здобуття якісної освіти, що є основним стимулом для інновацій у контексті економічного та соціального розвитку у світі, орієнтованому на знання (Annunziata, 2015).

Методологія. Враховуючи вищезазначену інформацію, робота спрямована на визначення та характеристику основних проблем, тенденцій та перспектив розвитку вищої освіти в країнах Європи та можливостей використання європейського досвіду в українських умовах. В процесі роботи використовувалися:

- загальнонаукові методи (аналіз, синтез, порівняння, співвідношення, узагальнення) для вивчення наукової літератури з проблеми дослідження та матеріали, що характеризують проблеми та перспективи розвитку системи вищої освіти в сучасному суспільстві на прикладі європейських країн;

- теоретичне прогнозування для визначення шляхів творчого використання прогресивних ідей і педагогічно цінного досвіду європейських країн у розвитку та модернізації української системи вищої освіти;

- специфічні наукові методи: ретроспективний – для визначення особливостей розвитку європейської системи вищої освіти кінця ХХ – початку ХХІ ст.; системний та структурний – з метою систематизації передових ідей розвитку європейської системи вищої освіти та узагальнення досвіду її реалізації в європейській практиці вищої школи.

Результати. Наприкінці минулого століття стан вищої освіти у світі визначали, як кризовий провідні вчені, експерти міжнародних організацій, а також чиновники майже всіх країн, у тому числі й найрозвиненіших. Криза вищої освіти, на думку західних і вітчизняних експертів, особливо проявилася у (Shawn, & Hewer, 2014):

- у певному відставанні результатів наукових досліджень вищої школи від запитів і потреб життя;
- повільна переорієнтація на підготовку нових спеціалістів, яких не вистачає на ринку праці;
- зниження якості навчального процесу;
- різке зниження рівня знань випускників;
- зростання нерівності шансів вступу до вищих навчальних закладів та їх успішного закінчення для представників різних соціальних верств;
- зростання невдоволення умовами навчання з боку студентів, їх батьків тощо.

Основними причинами кризи в першу чергу названо надмірне втручання держави у функціонування національних освітніх систем, зменшення державного фінансування, недосконалість системи управління вищою школою, стрімке зростання плати за навчання тощо.

У ході дослідження встановлено, що на сьогоднішній день європейські країни не шкодують зусиль для вдосконалення системи вищої освіти, створення сприятливих умов для саморозвитку особистості у досягненні успіхів у професійній діяльності. У зв'язку з цим найбільш цікавий і перспективний процес у сфері вищої освіти був Болонський процес, у якому активно брала участь українська вища освіта.

Характеризуючи суть Болонського процесу, варто зазначити, що ініціаторами виступили міністри освіти Франції, Великобританії, Німеччини та Італії. Увійшовши в політику Ради Європи, європейський вимір в освіті активно пропагували протягом 90-х років ХХ століття. Так, у 1997 р. була прийнята Лісабонська конвенція про визнання кваліфікацій, пов'язаних з вищою освітою Європи, яку підписали 43 країни. Згодом була підписана Сорбоннська декларація, що містить основні напрямки співпраці щодо проблем вищої освіти в Європі.

Надалі схвалення цих рішень знайшло відображення у Болонській декларації 1999 року, яку підписали 29 європейських країн. Вона була спрямована на початок десятирічного процесу скоординованих дій, реформ і змін у європейській вищій освіті (Baidenko, 2004). У Болонській декларації мотивація створення інтегрованого освітнього простору сформульована як необхідність посилення інтелектуального, культурного, соціального, наукового та технологічного вимірів європейської спільноти, а також розвитку європейського громадянства, стабільного та демократичного суспільства (Rich, 2010).

Сучасна умова розвитку Болонського процесу та європейської вищої школи показує, що у всіх високорозвинених країнах уряди і громада, незважаючи на економічні кризи та соціальні перетворення, приділяють достатню велику увагу навчальним процесам і вищій школі, сприяють створенню умов для рівного доступу до освіти як вітчизняних та іноземних громадян, передусім розуміючи, що першочерговою метою освітнього процесу є формування інтелектуального потенціалу держави (Davies, 2008).

Формуючи європейський простір вищої освіти, вчені, політики визначили першочергову мету та відповідні критерії освіти, які мають міжнародний вимір. Ці критерії охоплюють якість, формування довіри, сумісність, мобільність, порівняння кваліфікацій рівня освіти та привабливості. Основними умовами відповідності, мобільності, сумісності та привабливості в європейському просторі вищої освіти є її якість.

Загалом аналіз літератури та документів, що регламентують освітні процеси в європейській освітній простір (Alkhatlan, & Al-Daraiseh, 2017; Baidenko, 2004; Gorina, 2016; Sultanova, & Chechina, 2016; Tortorella, Kinshuk, & Graf, 2017; Vovchenko, Albekov, Romanova, & Epifanova, 2017), дозволяє виділити наступні тенденції:

- інтернаціоналізація та транснаціоналізація вищої освіти;
- забезпечення якості вищої освіти;
- підвищення ролі університетів у зміцненні соціальної єдності;
- розвиток культури, академічної самостійності та творчості вищих навчальних закладів
- інститути як запорука сталого саморозвитку;
- гармонійне поєднання наукових досліджень та практичної підготовки.

Всі вони повинні бути детально розглянуті.

Інтернаціоналізація та транснаціоналізація вищої освіти, активне впровадження інформаційних технологій реалізовані через наступні напрямки [9]:

- залучення іноземних студентів до навчання як один із способів гарантування забезпечити трудовий потенціал країни та конкурентоспроможне відновлення вищої освіти;
- створення закордонних філій, які можуть здійснювати освітню діяльність на умовах франчайзингу, програми «близнюки», взаємне визнання програм, тощо;

- «експорт освітніх послуг», що передбачає комплекс організаційних заходів суб'єктами національної системи освіти щодо надання освітніх послуг на комерційній основі для споживача як на території країни, так і за її межами, з метою задоволення потреб іноземного споживача;

- підвищення міжнародного авторитету та конкурентоспроможності університетів, що передбачає здатність вищої школи забезпечити належну якість підготовки спеціалістів у відповідному напрямку; здатність студентів цього навчального закладу оволодіти необхідними професійними знаннями та навичками; здатність роботодавців внутрішньо оцінювати рівень кваліфікації випускників вищої школи та відповідну професійну діяльність;

- реалізація програм дистанційної освіти.

Основою побудови університетських систем якості є Стандарти і рекомендації європейського простору вищої освіти, в яких наголошується на необхідності впровадження нової культури, якості, відповідальності усіх учасників навчально-виховного процесу за кінцеві результати. Важливим інструментом забезпечення якості є міжнародне співробітництво, оскільки воно орієнтує університети демонструвати високі стандарти всім партнерам.

Внутрішні характеристики якості освіти:

- якість освітнього середовища (технологічна ефективність управління навчальним процесом, ефективність науково-методичної роботи, ресурсне забезпечення навчально-виховного процесу, кадровий потенціал тощо);

- якість реалізації навчального процесу (науковий характер і доступність змісту освіти, педагогічна майстерність викладача, ефективність навчальних засобів якості посібників і підручників, задоволення різноманітних потреб тощо);

- якість результатів навчального процесу (рівень академічних досягнень випускників, їх компетентність, розвиток критичного мислення, загальна та комунікативна культура, ступінь соціальної адаптації).

Вивчення та узагальнення науково-педагогічних джерел дозволяють зробити висновок, що у європейських вищих школах різні варіанти оцінки якості підготовки подаються майбутнім випускникам.

Сьогодні виконання основних функцій у підготовці висококваліфікованих кадрів спеціалістів, які є конкурентоспроможними на міжнародному ринку праці, для роботи в наукових та навчальних закладах, сприяння інтеграції до світового економічного простору як рівноправного партнера, в тому числі і на ринку надання освітніх послуг, накладаються на університети (Lavy, & Rashkovits, 2016).

На початку XXI століття в Європі та світі набувають популярності віртуальні університети, наприклад, веб-системи дистанційної освіти як корпоративної моделі для вирішення проблем дистанційної освіти. На сучасному етапі, інтернет-університети мають три моделі функціонування:

- бімодальна модель – організація, яка одночасно пропонує традиційну систему освіти та систему онлайн-університету та/або дистанційну освіту. Режими навчання звичайні для студентів денної та дистанційної форми навчання;

- дистанційна модель – організація, яка займається виключно дистанційною освітою і не має традиційного кампусу. При цьому кожна установа домагається своєї освітньої політики та присуджує власні освітні ступені, зберігаючи «національне» особливості. У цій групі провідні позиції посідає «The Open університету» Великобританії, освітня модель якого використовується у багатьох країнах світу;

- модель консорціуму – організація, що складається з кількох взаємодіючих он-лайн університетів, які можуть ділитися ресурсами та обладнанням для надання освіти послуг (Martinez, 2015).

Гармонійне поєднання наукових досліджень, ділової та практичної підготовки, створення системи соціальної відповідальності полягає в тому, що засвоєння стратегій технологічного переозброєння виробництва, спрямованих на засвоєння майбутніми науковими співробітниками теоретичних програм з здійснення стратегічних змін у процесі психологічної адаптації до їх і встановлення таких умов, за яких вони самі будуть перебувати спрямована на безперервне оновлення виробництва, стає істотною складовою в науково-технічній освіті.

Зосереджено увагу на взаємодії у розвитку он-лайн-освіти так званий квадріум: регіональний рівень і потрібна спіраль (академічні заклади, суспільства та промисловості), що дозволяє залучити до навчання всіх зацікавлених сторін. Квадріумний підхід сприяє підвищенню вимог до міжвузівських співробітництв, використання відкритих освітніх ресурсів на національному та міжнародному рівні розвитку компетентностей та інтелекту: якісний навчальний матеріал буде широко використовуватися, підвищуючи рейтинг викладача та імідж університету.

У європейських країнах для ефективної професійної підготовки використовують нетрадиційні методи та форми навчання широко використовуються поряд з традиційними, а саме: моделювання, рольові та дидактичні ігри, мікронавчання. Альтернативні форми навчання можуть включати також «вільне групове обговорення», коли студенти обговорюють проблеми та викладач виступає як слухач (Великобританія, Австрія).

Прогресивні зміни організації навчально-виховного процесу включають також тенденції переходу від групових форм і методів навчання до індивідуальних групових: репетиторські заняття, тренінги, робота в малих групах, стажування; міждисциплінарні моделі освіти, які передбачають вивчення певної проблеми і вимагають створення проекту її вирішення (введення проблеми і проекту вивчення). Серед активних методів навчання,

спрямованих на активізацію комунікативних, пізнавальна та творча діяльність студентів, перевага надається активним лекціям, лекції-дискусії, до написання та захисту рефератів, до самостійної роботи.

Варто зазначити, що кожна країна має як загальні, так і специфічні форми та методи викладання у вищій школі. Основним завданням таких семінарів – навчити студента мати власну точку зору та відстоювати її. В Німеччині, обов'язковий термін отримання престижної роботи є принаймні короткостроковим (рік або півроку) навчання студента за кордоном.

Тому нові соціокультурні вимоги акцентують увагу на професійній компетентності майбутнього спеціаліста. Освіта розглядається як спосіб оволодіння ефективним засобом здобуття інформації та навичок самоосвіти. Це повинно створити таку людину, яка може задавати питання і самостійно знаходити відповіді на них, висунення гіпотез, висновки та узагальнення, знання технологій самовдосконалення та самореалізації (Pérez-Montoro, & Tammara, 2012).

Обговорення. Аналіз досвіду європейських країн дає підстави зробити висновок, що реформа, яка може сприяти подоланню проблем української вищої освіти, передбачає:

- розробку науково обґрунтованої державної концепції розвитку вищої освіти та здійснення чіткої та послідовної політики її реформування;
- акцент на ринкові засоби реалізації цієї політики;
- заохочення створення різноманітності видів і форм вищої освіти;
- мотивація державних вищих навчальних закладів до ефективного використання державних коштів;
- перегляд ролі держави та уряду в розвитку вищої освіти, значне обмеження їх адміністрування і втручання у виховні справи;
- здійснення децентралізації та забезпечення державного навчального закладу більшою автономією в управлінні;
- заохочення та сприяння розвитку приватного сектору вищого освітнього закладу;
- визначення пріоритетів та активізації уваги до якісної освіти.

Соціальні, економічні та політичні зміни, що відбуваються в європейському культурному просторі, впливають на освітні ідеї України, і значною мірою визначають характер підготовки майбутніх спеціалістів.

Аналіз сучасних європейських та вітчизняних тенденцій вищої освіти показав: актуальність переходу від простого усвідомлення чи навіть просвітлення до вищого рівня сформованості компетентності майбутніх спеціалістів. Така організація - професійна освіта, результатом якої є висока якість компетентності, уміння адекватно сприймати педагогічні новації, налагоджувати власну систему діяльності, легко адаптуватися до життєвих змін, розвивати власну компетенцію (Sultanova, & Chechina, 2016).

Таким чином, виходячи з викладеного вище матеріалу, можна стверджувати, що за умов подолання традиційно встановленого масово-репродуктивного характеру розвитку вищої освіти та підняття її на індивідуальний рівень, значна роль належить європейським прогресивним підходам, які побудовані на гуманістичній основі. Охарактеризовані тенденції і пріоритети вищої освіти в Європі мають бути логічно відображені та адаптовані на українську вищу школу, яка потребує модернізації та розвитку.

Висновок. Сучасний стан вищої освіти супроводжується кризовими явищами, негативні наслідки якого проявляються у: певному відставанні результатів наукових досліджень вищої школи за життєвими потребами та запитами; повільною переорієнтацією на підготовку нових спеціалістів, яких не вистачає на ринку праці; зниженням якості навчального процесу та рівнем знань випускників; зростанням нерівностей можливостей вступу у вищу школу та і їх успішне завершення для представників різних соціальних верств; зростанням невдоволення умовами навчання з боку студентів та і їх батьків та ін.

Розуміння основних тенденцій розвитку вищої освіти, механізмів їх реалізації дозволяє глибоко аналізувати навчальні процеси. Відповідальність за створення належних внутрішніх систем забезпечення якості освітніх програм і кваліфікацій та їх реалізації, сприяння їх введення в освітню теорію і практику сучасних термінів, понять, принципів та підходів, повинні стати пріоритетними напрямками української вищої школи.

Тобто, практика реалізації вищої освіти в цілому має бути модернізована; умови для активізації, стимуляції та стимулювання природного процесу підвищення інституційної здатності та незалежності вищих шкіл має бути встановлений.

Проблеми конкурентоспроможності вищої школи, забезпечення етичних основ діяльності університету, соціальна відповідальність та професійна орієнтація на майбутню підготовку спеціалістів може бути подальшими дослідженнями щодо розробки європейської та національної вищої школи.

References

- Alkhathlan, A. A., & Al-Daraiseh, A. A. (2017). An Analytical Study of the Use of Social Networks for Collaborative Learning in Higher Education. *International Journal of Modern Education and Computer Science (IJMECS)*, 9 (2), 1-13.
- Annamaria, C. (2015). Bologna Process. *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, 741-746.

- Baidenko, V. I. (2004). *The Bologna process: On the way to Berlin conference (European analysis)*. Moscow, Russia: Research Centre of Problems of Quality of Human Resource Development
- Davies, R. (2008). The Bologna process: The quiet revolution in nursing higher education. *Nurse Education Today*, 28 (8), 935-942.
- Gorina, A. P. (2016). Issues and Perspectives of the Educational Service Market Modernization. *European Research Studies Journal*, 19 (3), b, 227-238.
- Halonen, T. (2004). *Fair globalization: Establishing opportunities for all: Report of the Worldwide Commission on Social Dimensions of Globalization*. Geneva, Switzerland, ILO Bureau.
- Lavy, I., & Rashkovits, R. (2016). Motivations of Information System Students in Final Project and their Implications to Technology and Innovation. *International Journal of Modern Education and Computer Science (IJMECS)*, 8 (2), 1-13.
- Martinez, D. (2015). Language, history, politics, and culture in global communication through the Bologna process documentation. *Computers and Composition*, 38(B), 151-163.
- Pérez-Montoro, M. & Tammara, A. M. (2012). Outcomes of the Bologna Process in LIS higher education: Comparing two programs in Europe. *The International Information and Library Review*, 44 (4), 233-242.
- Rich, D. (2010). The Bologna process in European higher education. *International Encyclopedia of Education*. (Third Edition). Elsevier, Salt Lake City, 566-572.
- Shawn, C., & Hewer, I. (2014). The impact of the Bologna process on nursing higher education in Europe: A review. *International Journal of Nursing Studies*, 51 (1), 150-156.
- Sultanova, V. A., & Chechina, S. O. (2016). Human Capital as a Key Factor of Economic Growth in Crisis. *European Research Studies Journal*, 19 (2), 72-79.
- Tortorella, R. A. W., Kinshuk, C. N. S., & Graf, S. (2017). A Classification Framework for Context-aware Mobile Learning Systems. *International Journal of Modern Education and Computer Science (IJMECS)*, 9 (7), 1-11.
- Vovchenko, G. N., Albekov, U. A., Romanova, F. T., & Epifanova, V. T. (2017). Study of Factor Which Facilitate Increase of Effectiveness of University Education. *International Journal of Educational Management*, 31 (1), 12-20.

**DANYLIV S.
KRYVOVYAZ O.
NECHYTAILO L.
BUCHKO L.**

Ivano-Frankivsk National Medical University

ANALYSIS OF HIGHER EDUCATION SYSTEM DEVELOPMENT IN UKRAINE AND EUROPEAN COUNTRIES

The work focuses on the priorities of European higher education, which are aimed at improving the organizational structure and quality of scientific and vocational training: internationalization and transnationalization of educational processes, ensuring the quality of higher education, updating and improving the level of doctoral studies. Education, development of the culture of academic autonomy and creativity of higher educational institutions as a guarantee of sustainable self-development, orientation to a harmonious combination of scientific, business and practical training.

The main trends of experience of European countries, on the mechanism of promoting the activities of higher educational institutions and the formation of the education system in Ukraine are considered. The current state of higher education is accompanied by crisis phenomena, the negative consequences of which are manifested in: a certain lag in the results of scientific research of higher education in life needs and requests; slow reorientation to the training of new specialists that are lacking in the labor market; reducing the quality of the educational process and the level of knowledge of graduates; increasing inequalities of opportunities for admission to high school and their successful completion for representatives of different social strata; growing dissatisfaction with the conditions of study on the part of students and their parents, etc.

The practice of higher education in general should be modernized; conditions for intensifying, stimulating and stimulating the natural process of increasing the institutional capacity and independence of higher schools should be established. The problems of competitiveness of higher education, ensuring the ethical foundations of the university, social responsibility and professional orientation to the future training of specialists may be further research on the development of European and national higher education.

Key words: *higher education, higher education institution, European higher education, development trends, international experience, Bologna process, strategic reforms*

Стаття надійшла до редакції 1.09.2021 р.